

Ibn Bâcca - Avempace

Ord. Prof. M. Şerefeddin Yaltkaya

Üstad İsmail Hakkı İzmirli'ye ithaf.

Medhal.

Her yerde olduğu gibi Endülüs'de dahi avamın felsefe ve feylesoflara karşı bir adâveti vardı. Kendilerinin yükselmemiş oldukları yerde bulunanları, kendilerine benzemeyenleri, küfür ile ittihâm etmek, eskiden beri avamın her yerde en evvel ve en son yapacakları bir iş olmuştur ¹.

Eğer hükümdar ve zılamdar olan kimseler, ilim ve felsefe erbâbından bulunurlarsa, avama kapılmayarak, felsefenin inkişafına yardım ve hizmet ediyorlar; aksi takdirde avamın eline fırsat giriyor ve felsefe söniyordu. Endülüs'de İbn Ruğ'd'en evvel ilim ve marâfeti hürmeye hususunda Abbasi'lerden Mâ'mûn'a benzeyen Endülüs Emevilerinden **Hakam** vardı. Memleketinde ilim ve marâfeti neşretmek maksadıyla bu hükümdâr, yeni ve eski kitapları toplamak üzere, her tarafa memurlar göndermişti. Şam ve İran âlimlerinin te'lif etmiş oldukları kitaplar, burarlardan evvel Endülüs'de okunuyordu. Bu hükümdârın İskenderiyye, Dimâşk, Bağdad ve Kahine'den eski ve yeni ilim kitaplarını yüksek palha ile olup Endülüs'e göndermeye memur adamları vardı.

Abû'l-Farac al-İsfahânî (H. 284—356 = M. 897—975)'ye, yazınış olduğu bir eserinin, ilk nüshasını, kendisine göndermesi için, bin dinar yollamıştı ki bu suretle bu kitab Irak'ta okunmadan evvel Endülüs'de okunmuştu.

Hakam'in sarayı üdeba, nesahtlar ve unicellidler ile dolu idi. Kendisinin ihususi kütüphanesinde 400.000 cilt kitap bulunduğu söylenilmektedir. Bu kitapların yalnız fihristleri 44 cilt teşkil ediyordu. Bir yenden başka yere nakledilecek olursa, bu kitapların kaldırılması aylarca sürüyordu.

¹ **Mu'tazila** rüesasından **Sunânîat** b. **Aşras**'den mankul olan şu hâtıra, bize avâmın kendileri gibi olmayan insanları nasıl telakki ettiklerini pek güzel gösterir. Bu zat diyor ki: "Ben Bağdad'da halifenin sarayında mahpus bulunuyorken, başına muhafaza için bir siyahî hâdim koymuşlardı. Bu siyahînin Kur'an okurken yapmış olduğu yanlışları takbih etmiştim." Siyahî hâdim bana: "Sen böyle daima müslümanlara muhalefete bulunursun" diye bu tashihlerimi muhalefete atfetmiş ve beni töhmetli çıkarmıştı."

Bu hükümdâr'daki bu ilim ve felsefeye karşı kuvvetli temayül ve bunun felsefe ve feylesofları hümâye etmesi, Müslimler ile Yahudi ve Hıristıyanların, aralarındaki buğz ve adâveti bertaraf ederek, birleşmelerine ve anlaşmalarına sebep oldu. İlim ve felsefe gölgesinde el ele vererek yürümeğe başlamışlardı. Bunların yalnız bir dil ile, Arapça ile yazıp konuşmaları da birleşmelerini kolaylaştırıyordu. Bu üç unsur arasında karşılıklı bir tesamüh husule gelmiş ve adâvet yerine mahabbet kaîm olmuştu.

İnsana, ebediyet karşısında zâ'f ve acizini gösteren felsefe, aynı zamanda, hiç bir kimsede diğer bir kimseden daha fazla hakikate sahip olmak iddiasını da bırakmayacağından, burada herkes, umumî bir tavâzu ve samimiyet içinde, ilim ve mantığa tâdim oluyordu. Ne yazık ki, bu hal uzun müddet devam edemedi. Bu ikinci Hakam'ın oğlu genç Hişâm mevkiini tahkim için avama mumaşat ediyor ve bundan dolayı ilim ve felsefe erbabını tazyik ve tâkib ediyordu. Bu hükümdâr, ilim ve felsefe merkezi olan Kurtuba saraylarındaki felsefe, mantık ve hey'et kitaplarını meydanlarda yaktırıyor, bu kitapların bir kısmını da okuyulara attırıyordu. Bu vaziyet karşısında, hiçbir kimse felsefe ile âlemen meşgul olmağa cesaret edemiyor; hattâ dostlarından bile bu iştiğalini gizli tutuyordu.

Granata'lı Abû Hayyân (H. 654—754 = M. 1256—1353) al-Bahr al-muhit tesmiye etmiş olduğu tefsirinde, Kur'ân'ın X. sûresinin 27. âyetinde, Endülüs ahâlisinin, fakihlerin korkusundan, mantık kelimesini ağızlarına almağa cesaret edemeyerek, bunu maf'îl diye üstü örtülü ifade ettiklerini ve kendisi Mısır'a geçtikten sonra, Granata'da iki buçuk asırdan ziyade yaşamış olan Banî Ahmar hükümetinin o tarihteki veziri olup, İbn al-Hakim diye mâruf olan Abû 'Abdullah Muhammed bin 'Abd al-Rahmân'ın dahi Endülüs'ten kendisine yazmış olduğu mekteupta satın almasını bahsettiği bir mantık kitabında onun dahi, mantık kelimesini tasrih edemeyerek, maf'îl dediğini söyler.

Tulaytalla'lı müverrih Sa'id'in dediği gibi, bu tazyikler, fakihlerin ve avâmın hükümet lehine celpleri için yapılıyordu.

Abbâsî'lerde dahi, felsefeyi hümâyesi ile ve felsefi temayüllentyle meşhur olan Ma'mûn'den sonra gelen Mutavakkil devrinde aksülâmeler başlamış olduğu gibi, burada da Hakam devrindeki inkışaf ve tezehhürü, Hişâm zamanındaki hazin hazan tâkip etmişti. Bu devirden sonra da Murâbitîn devleti sukuta uğunarak, bunların yerine ilim ve felsefe-

nin ihâmesi olan **Muvahhidîn** ¹ devleti kaîm olmuş ve bunlardan **'Abd al-Mu'min** muasırı olan feylesoflardan **İbn Zuhar**, **İbn Tufayl** ve **İbn Bâcca**'yı sayayında toplamış ve bunlar ile felsefeye yeni bir bahar havası vermiştir ².

İbn Bâcca kimdir ?

Tam adı **Abû Bakr Muhammad bin Yahyâ** olan bu feylesof, **İbn Bâcca**, **İbn al-Sâyîğ** 'kuyumcu oğlu' namıyla da imâruftur. Arap kabilelerinin mârutlarından olan **Kinda** kabilesinin kollarından **Tucayb** ³ koluna mensuptur.

Garphılar bu feylesofu **Avempacc** diye bilirdiler. İspanya'da en son tanınmış olan feylesof budur. Miladî XI. ve hicrî V. karnin sonlarında, **Sarakusta**'da dünyaya gelmiştir.

Edebî, felsefî ilimlere vâkıf olduğu gibi niyaziyat, tabiiyat, tabiat ve musiki ilahî bilindi. Mantık ve hendesede kendisine zamanen tekaddüm eden feylesoflara faik idi. Çocukluğunda Kur'ânı ilahî hüfzylemişti. Mânuf sofî **Muhyiddîn İbn 'Arabî** (H. 560—638) **Futûhât**'ında

¹ Bu devletin bu unvan almasının sebebini öğrenmek ve bunlardaki felsefî temayülün menşei bilmek için, İlahiyat Fakültesi mecmuasının 10. sayısındaki benim (İbn Tumat) başlıklı makalemi okuyunuz.

² Bu hükümdarın torunu **Ya'kûb** zamanında dahi yine aksülâmeler vuku bulmuştu. **İbn Rusd**'ün felsefeye göstendiği itina üzerine, ütema bu hükümdarı tahrik etmiş olduklarından, bilhassa **İbn Rusd** ve kendisiyle beraber bir zümre tahkirata hedef olmuşlardı. Bâzi şairler bu hükümdarı bu hareketinden dolayı takdîr ile hakkında kasideler yazmışlardı. Bu hususta bir şair şöyle söylüyor: İslâm dinine ettiğin bu hizmet ve bu hususta göstendiğin mücâhede ve nihayet İslâmın düşmanlarına galeben iler türlü takdîrlerin fevkindedir. İrşadın ile herkesi doğru yola getirdin. İslâma ettiğin bu hizmetten dolayı, Allah sana ecir ve mülkâfat versin, ey bizim Halifemiz! Kadîm ilimleri ileri sürerek, halka şeriatın yolunu şaşırtanlara karşı mücâhededen geri durma!.. Ve şark ve garpta onların kitaplarını yak!.. Çünkü, ilimlerin en şerhleri onlarda gizlidir. Bu kitaplar, itikâfları onlar tesmim eder. İnsanların cisimlerini yılanlar zehirledikleri gibi, bu kitaplar da itikâfları zehirler. Bu zehirlenmelere deva ve bunların pauezihri kılıçtır.

Diğer bir şair de şöyle söyler: kendilerini sefâhate vermiş olan bir fırka, İslâm dininin başına felâketler yağdırmaktadır ki, bu fırka İslâm dinini arkasına atmış ve hükmet ve felsefe dediği bir ilmin arkasına düşüp gitmiştir.

Diğer biri de şöyle diyor: Asrımızda bir fırka zühur etti ki, bunun zühuru asna şeamet vermiştir. Bunlar, dinde yalnız İbn Sînâ ve Fârâbî'nin teyid ettikleri cihetleri kabul ederler.

³ Sarakusta'da hükümdarlıkta bulunmuş olan (H. 410—536 = M. 1019—1141) Bani Tucayb dahi bu kabileden idiler.

(II. cildin ikkiyyesi, s. 582) **İbn Bâcca**'nın nebatat ilminde **İbn Zuhar**'ın dümunda olduğunu söylüyor. Ve bunu müteyyit olmak üzere şu hükâyeyi irâd ediyor: **İbn Bâcca**, tıp, hususiyle nebatatın ihassalarını tâyin ilminde nazîri olmayan **İbn Zuhar**'dan kendisini, kendi zu'munca, üstün tutuyordu. Halbuki, **İbn Bâcca**, yalnız tabiiyatta **İbn Zuhar**'ın fevkinde idi. Bu iki feylesof bir gün bir yolda gidiyorlarken **İbn Zuhar** yanındaki kölesine gördükleri bir otu koparıp getirmesini emretti. **İbn Zuhar** bu otu elinde ovaladı ve kokluyor gâbi, burnuna götündükten sonra, nekadar güzel kokuyor! diyerek, bu otu **İbn Bâcca**'ye verdi. Bu otu koklayan **İbn Bâcca**'nin hemen burnundan kan akmağa başladı. **İbn Bâcca**, kanı durdurmak için bildiği çarelerin mümkün olanlarına münacaat etti.

Bu şiirlerin arapçaları :

عن الاسلام والسبي الكرم	خليفتنا جزاك الله خيراً
الى ان فزت بالفتح العظيم	فحق جهاده جاهدت فيه
على نهج الصراط المستقيم	وصيرت الانام بحسن هدى
طريق الشرع بالعالم القديم	فجاهدنى اناس قد اضلوا
ففيها كامن شر العلوم	وحرقت كتبهم شرقاً وغرباً
سموم والعقائد كالجسوم	يدب الى العقائد من اذاها
يكون السيف تزيق السموم	وفي امثالها اذلا دواء

شاعلة انفسها بالسفة	يا وحشة الاسلام من فرقة
وادعت الحكمة والفلسفة	قد نبذت دين المهدي خلفها

ظهورها شوم على العصر	قد ظهرت في عصرنا فرقة
سن ابن سينا او ابونصر	لاقتدى في الدين الاتعا

Kanın durmamasından dolayı telâşi artmış olan İbn Bâcca'nın karşısında gülmekte olan İbn Zuhar, kendisine bu husustaki aczini ibraf ettirdikten sonra, kölesine bu otun kökünü getirterek, İbn Bâcca'ya koklatmış ve hemen kan durmuş, ve İbn Bâcca, İbn Zuhar'ın kendisine bu hususta faik bulunduğunu itirafa mecbur olmuştu.

İbn Sab'in (H. 614—669 = M. 1217—1270) al-Kalâm 'alâ 'l-masâ'il al-sakalliyya¹ 'siyle Budd al-'Arif'inde dahi İbn Bâcca hakkında bazı tenkidler görülmüştür. Bunlardan biri şudur:

Aristo'yu tâkip edenlerin birçoğu bu feylesofun sözlerini anlamamak ve kullanmış olduğu kelimelerin muhtelif ihtimallerini nazari itibare almamak ve yanlış anlamak v. s. neticesi olarak ihtilâflara kapılmışlardır. Nitekim İskandar, heyûlani akıldaki Aristonun sözünü anlamayarak, kendisine muhalefette bulunmuş; bundan başka Samastiyus ve unütaah-hirlenden İbn Sina ve İbn Sâyiğ- İbn Bâcca dahi Aristonun ilâhiyatı gereği gibi şerh etmemiş olduğunu iddiâ etmişlerdir.

Budd al-'Arif'de dahi İbn Sab'in, İbn Bâcca'nın kendisini beğenmiş bir adam olduğunu ve birçok safsataları bulunduğunu söyler.

Müteşerri'ler tarafından da dinî hususattan yan çizerek felsefî kaideleri iltizam etmesiyle kendisi tenkid edilmektedir. Abû 'l-Hasan 'Alî bin 'Abdul'aziz, İbn Bâcca'nın fikirleri hakkında vüode getirmiş olduğu Macmû'un başında şöyle söylemektedir:

Felsefî mevzûların en yüksek noktalarına yükselmek ve en derin yerlerine inmekte, zamanında bulunanların hepsine faiktir. Felsefe kitaplarını şarktan ilk defa Endülüs'e celtetmiş olan ikinci Hakamı zamanındanberi bu kitaplar burada mütedavil idiyse de, kendisinden evvel hiçbir kimsenin bunları bakkiyle anlayamamıştı. Hattâ zamanın en büyük mütefekkini olan Eşbilye'li İbn Hazm (H. 384—456 = M. 994—1063) bu kitapları yanlış anlıyor ve bunlardaki fikirleri tebdil ve tahriif ediyordu. İbn Bâcca bundan daha yüksek bir mazara malik olduğundan, bu kitapları iyi anlıyor idi. Bununla beraber, Endülüs'de en evvel felsefî ilimlere yol açmış ve hususî noktaî nazarları ve fikirleri serdetmiş olan zatlar, bu İbn Hazm ile, bunun hemşehrisi ve muâsiri olan Mâlik bin Vahab'dır.

¹ Bu eser tarafımdan tashih edilerek türkçemize çevrilmiş ve Felsefe Yılığın Mecmuasının 2. numarasında basıldıktan sonra, 1934'de ayrı basım olarak da çıkarılmıştır. İbn Bâcca hakkındaki bu tenkidler için bu esere bakınız.

Mâlik bin Vahab, felsefe ile meşgul olmanın hayatı pahasına ola-
cağını birkaç defalar acı acı tecrübe ettiğinden, bu ilimler ile uğraşmak-
tan vazgeçmiş görünerek şer'i ilimlere dönmüş ve bu hususta umutunun
mercii olmuştu. Bu zattan, yalnız mantığın mebdâsî hakkında bazı
sözler nakl olunabilmiştir.

Fakat, mümtaz bir fîtrata malik olan **İbn Bâcca**, her ne pahasına
olursa olsun, felsefe ile uğraşmaktan bir ân bile geri durmayarak, bü-
tün hayatının sefahât ve takallübâtında bununla meşgul olmuş, ve ken-
disince sabit olan hakikatları kaydetmiş ve hususî fikirler ortaya koy-
muş idi. Mantık ve tabiiyâta dâir yazmış olduğu yazılarında bu mev-
zulara hâkim olduğu görülmektedir. Hendese ve heyet hakkında
ta'likat ¹, **İbn Bâcca**'nın bu hususlarda yüksek bir kudrete malik bulun-
duğunu göstermektedir. Yalnız ilâhiyâta dâir olan ta'likatında hususî
bir kudret görülmez ². Bununla beraber, **Risâlat al-Vadâ'** ve **İttisâl al-**
insân bi 'l-'akl al-fa'âl namındaki eserlerinde ilmi ilâhiye dâir bâzı
mühüm işaretlere tesadüf edilmektedir ki, bunlar kendisinin, bütün ilim-
lerin münteha ve gayesi olan bu ilimde ³ kuvvetli olduğunu göstermek-
tedir. Bütün ilimlerin gayesi olmakla beraber, insanlar arasındaki müm-
taz fîtratların, içlerinden duydukları hamle ve iştîyak ile ermek, eriş-
mek istedikleri bir nokta olan ilmi ilâhîde bu müstesna fîtratın kuvvet-
siz olması mümkün de değildir. Bütün ilimler bu ilme ermek için okunur.
Böyle zamanının üstünde bir zekâ ve üfama malik olan ve ilâhî mevhi-
beye mazhar olan **İbn Bâcca**'nın, bütün ilimleri tetkik ettikten sonra,
gayeyi mühlmel bırakması, bunda kuvvet kesbetmiş olmaması, baştan
başta bütün ilimlerde maksatsız hareket etmiş olması demektir. Şüph-
ye yoktur ki, **İbn Bâcca** böyle bir mantıksızlıktan çok uzaktı.

Fârâbî (vefatı: H. 339 = M. 950)'den sonra felsefî ilimlerde **İbn**
Bâcca'nın nazini gelmemiştir. Bunun akvâl ve eskârî, **Fârâbî**'den sonra,
şarkta bu ilimleri bilmekle mâruf olan **İbn Sinâ** (vefatı: H. 428 = M.

¹ Herhangi bir ilimden vücude getirilen birinci derecede ehemmiyeti hâiz
olan esere metin ve bunun şerh ve izahı hususunda yazılan esere şerh ve şerh
izah eden esere hâşîye denildiği gibi, hâşiyeden sonra yazılan ve ehemmiyetçe hâ-
şîyenin dînunda olan eserlere tâlikat derler.

² Benim Sicilya cevapları namındaki tercememe bakınız (s. 133).

³ İhrâmın zirvesi muhtelif ceplerin birleştiği en yüksek ve nihâî nokta olduğu
gibi, eskilerin içinde ilmi ilâhî, bütün ilimlerin gaye ve nihayeti olan ve bütün
ilimler kendisinde toplanan bir ilim idi.

1036) ve Gazâli (vefatı: H. 505 = M. 1111)'nin fikirleriyle mukayese olunacak olursa, Aristo'nun sözlerini anlamak ve anlatmakta bunların ikisine de faâk bulunduğu derhâl meydana çıkar. Mamâfih bunların kendilerinden evvelki feylesoflardan ileri olduklarında hiç şüphe yoktur.

Ibn Bâcca'nın eserleri.

Bunun yetiştirmiş olduğu talebeyi eserleri arasında saymak, hattâ bunları en başta hürmetle yâdetmek lâzımdır. Bunlardan Granata'lı Abu 'l-Hasan 'Alî b. al-Imâm namında bir zat görülüyor ki, kendisi Mısır'a gelmiş ve Kos'da vefat etmiş idi.

Kurtuba'lı meşhur feylesof İbn Ruşd (H. 520—590 = M. 1126—1198) dahi bunun tilmizlerinden idi. Bunu şüpheli görenler varsa da, bu büyük feylesoftan İbn Ruşd'un dâima hürmetle bahsetmekte olduğu eserlerinde görülmektedir.

Yazdığı eserler şunlardır: Şerhler: Aristo'nun Semâ'-i tabîî; Asâr-i 'Ulviyya, Kavv-u fasâd; Kitâb al-bayvân ve Kitâb al-nabât namındaki eserlerinden bâzılarını kısmen ve bâzılarını tamamen şerh etmiştir.

Müstakil eserler: Tabîî iştîyaklar ve bunların mahiyetleri. — Risâlat al-Vadâ'. — Bunun zeyli. — Aklın insana olan irtibatı. — Kuvve-i nuzu'iyeye dâir. — Aklın insana olan irtibatı hakkında notlar. — Tadbîr al-mutavahhid. — Kitâb al-nafs. — Sinâat-i zilniyye-mantık — hakkında Fârâbî'nin kitabı üzerine notlar. — Siyaset-i imedeniyye ve şehir hayatına dâir notlar. — Hendese ve heyete dâir tâlikat. — Mısır'a gitmiş olan dostu Abû Ca'far Yusuf bin Ahmad bin Hasdâ'ya yazmış olduğu risâle. — Müteferrik olarak bulunmuş olan hikemî notlar. — Mühendis İbn Sayyid'in hendesesi ve bunun üsülü hakkında sorulmuş olan suâle cevap. — Câlinus'un Al-adviyat al-mufrada kitabı hakkında notlar. — İbn Vâfid'in Ai-adviya'sı hakkında Abû 'l-Hasan Sufyân ile üşterek yazmış olduğu Kitâb al-tacribatayn. — Râzî'nin Al-hâvî'sinin ihtisarı. — İnsanın gayesi. — Akl-ı fa'âle vukuf hakkında notlar. — İsim ve müsemmaye dâir. — Burhan hakkında. — İstakıslara dâir. — Nefs-i nüzuiyye hakkında notlar. — Mizacın tıp bakımından izahı¹.

¹ Bu eserlerin arapça asılları bugün mevcut değildir. Avrupa kütüphanelerinin bâzılarında bunların birkaç cüzü mahfuzdur. Bunlardan bir kaçının ibrance ve latinceleleri vardır.

Ibn Bâcca vezir.

Ibn Bâcca'nın hükümet idaresinde bulunduğu muhakkaktır. Yalnız, nerede ve kimin vaktında hükümet işleriyle meşgul olduğu hakkındaki haberler mütefik değildir. Kiftî (vefatı: H. 646 = M. 1248) Târih al-hukamâ' 'sında bunun Murâbitin'den Abû Bakr Yahyâ bin Taşfin'in vezaretinde bulunduğunu söyler. Bustânî, Dâ'irat al-ma'ârif'inde evvelâ Sarakusta valisi Abû Bakr al-Sahrâvî'ye, sonra Mağrib'de Yahyâ b. Yusuf b. Taşfin'e vezarette bulunduğunu yazar. İslâm Ansiklopedi'sinde dahi, Bustânî'nin yazdığı gibi, Sarakusta'da Abû Bakr b. İbrâhîm al-Sahrâvî'nin vezirliğini yapmış olduğu görülür. Bu Abû Bakr al-Sahrâvî, Murâbitin'den 'Alî b. Yûsuf'un damadı idi. İptida kayın babası tarafından Granata'ya, bilâhara Sarakusta'ya vali tâyin olunmuş idi.

Bu menbâlar, İbn Bâcca'nın vezaretinin 20 sene devam ettiğini söylemekte mütefiktirler.

Bu Abû Bakr b. İbrâhîm, İbn Bâcca'nın siyasi tedbirlerine inziham eden askeri kudreti sayesinde düşmanlarını yenmekte idiyse de, bilâhara harp talii aleyhine dönerek, mağlup olmağa başlamış ve Sarakusta'dan Balansa'ya gitmişti. Nâfile yere kuvvetlenmeğe çalışan bu eminin düşmanları hergün kendisini biraz daha tazyik etmekte olduklarından, teessüratının neticesi olarak dünyaya ebedî surette gözlerini kapamış ve güç hâl ile Sarakusta'ya gömüle bilmiş idi.

Bunun ölüminden sonra, düşmanları fırsat bularak Sarakusta'yı elde etmiş ve burada tahribat icra ile ot ocak bırakmamış idiler. Bunlar, Abû Bakr b. İbrâhîm'in hizmetinde bulunmuş bir kimsenin delâletiyile, bunun kabrini bularak, cesedi kabirden çıkarmışlar ve parça parça etmişlerdir.

Bu emirin mağlubiyet ve vefatı üzerine, İbn Bâcca avâmın tecavüzünden korkarak, özini gaybetmek üzere, Sarakusta'dan çıkmış idi. Maksadı Mağrib'e gitmekti. Şatbiyya'ya geldiği vakit, Murâbitin'den Yûsuf b. Taşfin'in oğlu Emîr Abû İshâk İbrâhîm, avâma hoş görünmek maksadiyle kendisini haps ve tevkif etti.

İbn Bâcca, Sarakusta valisi Abû Bakr b. İbrâhîm'e vezarette bulunduğu sırada dahi, yine böyle avâma hoş görünmek maksadiyle, Bani Hüd'dan 'İmâd al-davla 'Abd al-Malik b. Ahmad (H. 503—513 = M. 1109—1119)'a sefaretle gittiği vakit bunun tarafından dahi hapsedilmiş ve hattâ bu hükümdar tarafından gizlice öldürülmesi için, muhafazasına

memûr olanlara emir de verilmiş idi. Bu felâketlerden kurtulan **İbn Bâcca**, nihayet kendisini **Mağrib**'e atabilmiş idiyse de, orada ölümle karşı karşıya gelmişti..

Fath b. Hakan'ın **Kalâ'id al-'akyân** nam eserine nazaren
İbn Bâcca.

İbn Bâcca'yı, **Murâbitin**'den **Yûsuf b. Taşfin**'ün oğlu **Emir Abû İshâk İbrâhim**, avâmâi hoş görünmek maksadiyle **Şatbiyya**'da haps ve tevkif ettiği vakit, bu emirî dindarlık namına tebrik ile, kendisinin islâm dinine sadakatte bulunmuş olduğunu söyleyen **Fath b. Hâkân** secili ve musannâ bir tarzda yazmış olduğu **Kalâ'id al-akyân**'ında — iki, bu eser **Endülüs**'ün meşhur şairlerinden bâzılarının hâl tercemelerini ihtiva eder —, **İbn Bâcca** hakkında ağır sözler söylemiştir. **Kıftî**'nin **Târih al-hukamâ**'sında görüldüğü vechile, **Fath b. Hâkân**, bu **Kalâ'id**'ime koymak üzere, **İbn Bâcca**'nın bir şiirini istemiş ve **İbn Bâcca** buna kaçamaklı bir cevap vermiş idi ki, bundan dolayı kızmış olan **Fath b. Hâkân** kitabında **İbn Bâcca**'dan bu türlü intikam almak istemişti.

Fath b. Hâkân, bunun isminin başında: **Abû Bakr b. al-Sâ'îğ** — edîp ve vezir diye unvan açtıktan sonra, aynen şöyle söylüyor:

Din göz kapasının gapağı ve müslümlerin iç sıkıntısıdır. Hıfvet ve cınnet ile müstehândır. Dinin farzlarını ve sünnetlerini arkaya atmış, ve yoldan çıkıp sapmış ve batıllara saplanmıştı. Cenabetten taharet etmemiş ve bir eser-i inâbet göstermemiştir. Hadesten pâklığın ne olduğunu bilmemiş, ve gönlünden kabirde yalnız kalacağını birân bile geçirmemiştir. Kendisini yaratan **Bâri**'yi ilkrar etmez ve azgınlık meydanından başka bir cihete gitmez idi. Onun nazarında kötülük eyilikten daha makbul ve behâyim insandan daha mâkuldur. Eski yunanlılardan kalmış olan ümleri tâkip eder ve göklende bulunan yıldızların arkalarından güder... Allahın kitabını bıraktı... onu, arkasına attı. Ve batılın hiçbir cihetle kendisine yol bulamadığı bu kitabı iptâle kalkıştı. Bütün kuvvetini heyete sarf ve hasır ile, bir gün Allahın huzuruna çıkılıp hesap verilileceğini inkâr etti. **Kâinatı** yıldızların idare ettiklerini ve **kâinat** üzerinde bunların tesirlerinden başka bir tesir ve bir müessir olmadı-

¹ H. 529 = M. 1134 veya 535 = 1140'da **Merakeş**'de katedilmiştir. **Endülüs**'ün meşhur edîplerindedir.

ğini söyleyerek, tanrının hukukuna tecavüz etti. Günah işleyenler hakkındaki Kur'ânî tehditler ile alay eder ve hesap ve ukabın vuku bula-
cağını bir hurâfe sayardı.

Buna göre insan bir nebat idi; yerden biter, kurur ve nihayet bir
hiç olur... Kalbinden tamamıyla imân silinmiş, hiçbir eseri kalmamış!...
Rahmanın adı da dilinden kaldırılmış idi.

Birgün gelip herkesin işlediklerinden hesap vereceğini inkâr eder
ve sapkın nefsi dâima azgınlık havalarında yelerdi. Ömrünü lehv-ü
lu'be ve zevk-ü tarebe hasretmiş ve kibr-ü azamet vâdilerine gitmiştir.
Musiki pazarına revnak vermiş ve bunun zevkini etrafına yaymıştır.
Her zamanki meşguliyetini musiki teşkil eder, ve günleri sazlar ve ses-
ler ile geçirir. Ahret kaygusu hatırından bile geçmez; semâvi emirlere
bir ân bile kulak asmaz!... Bunlar ile beraber kötü bir aslı ve âdi bir
menşei vardır ¹. Aynı zamanda yüzü okadar çirkindir ki, eğer bu yüzü
köpek görse havlar, ulur!... Ve kendi okadar pistir ki, etrafa yaydığı
kokulardan, şehirliler rahatsız olur. Kirliliği bir pis demirci çırağını
andırır...

Ibn Bâcca Granata camiinde.

Suyûfi (vefatı: H. 911 = M. 1505)'nin Buğyat al-vu'ât'ında (s.
207) görüldüğü vechile, birgün Granata camiine gitmiş olan **Ibn Bâcca**,
burada bir takım gençlere nahiv okutmakta olan bir müderrisin halka-
sına takarrup etmiş idi. Bu gençlerden bâzıları **Ibn Bâcca**'yı kasederek:
"Bu fakih-âlim hangi ilmi bilir? Ve neyi hâmilidir? Ve ne buyururlar?"
diye hitapta bulundular. **Ibn Bâcca**: "bildiğim oniki ilim vardır. Onlar-
dan biri, bu sizin okumakta olduğunuz arabiyattır" dedi. Bundan sonra,
koynundan herbiri bin dinar kıymetinde olan oniki adet yakut çıkarıp:
"hâmil olduğum da bunlardır" dedi.

Nihayet, buyuracağını, diyeceğini söylemeğe başlayarak, bu genç-
lere ayrı ayrı nasihatlar verdi.

¹ Bu feylesofün İsayumou oğlu olması, **Fath b. Hâkân**'nın dediği gibi, vazi
bir âileye mensup olduğunu gösterir ise de, bunun **Sarakusta**'da doğmuş ve
Tucayb kabilesine mensup bulunmuş olması ve bu kabileden olan **Bani Tucayb**'in
bu şehrin hükümdarları bulunmaları düşünülürse, bu feylesofün âilesi hakkında
kati bir hüküm verilmeğe doğru olmaz.

İbn Sîd al-Batalyûsî ' ile İbn Bâcca arasında geçen bir nahiv meselesine dâir mübahasa.

Arap nahivcilerinden meşhur İbn Mâlik'in Alfiya'si üzerine Üsmü-nî'nin Manhac al-Sâlik ilâ al-fiyyat İbn Mâlik namıyla yazmış olduğu serhin Zavâhir al-kavâkib li-bavâhir al-mavâkib namındaki başiyede (ed. I, s. 177, Tunus basması 1927) görüldüğü veçhile, İbn Sîd al-Batalyûsî, Kitâb al-masâ'ii'nde kendisiyle İbn Bâcca arasında geçmiş olan lisanî bir mübahasayı şöyle hükâye ediyor: "Birgün bir mecliste kendisiyle beraber bulunduğum bir zat [İbn Bâcca], benimle nahve dâir bir mesele hakkında münazaâ etmişti. Aradan birçok günler geçmiş olmakla, ben bunu unutmuş ve zaten ehemmiyet vermediğim bu meseleyi hatırlamada tutmamıştım. Bilâhare bu meselenin benim aleyhimde, onun lehinde olarak rivayet olunduğunu, ve ona bu meselede taraftarlık edenler olup, bunların benim hatâ ettiğimi söylediklerini işittim. Bunun için, bu hususta kimin sermayesinin yavan olduğu anlaşılın diye, burada zikretmek üstiyorum. İptida, bu zat şöyle söyledi: "Sarakusta nahivcilerinden bir zümre, Kusayr'ın ² şu: «maksadım kısya boylu kadınlar değildir: Kasirât al-hicâl = afif kadımlardır. Bence, kadınların en çirkini, kısya boylu olanlarıdır» ³ şiirinde ihtilâfa düştüler. Bâzıları, "al-bahâtir = kısya boylu, bodur"u müpteda ve "şarr al-nisâ' = kadınların en çirkini"yi bu müptedanın haberi yaptılar. Bâzıları ise, bunun aksine olarak, "şarr al-nisâ'"nın müpteda ve "bahâtir"in bunun haberi olmasını câiz gördüler. Ben, bu ikincilere itiraz ve muhalefet ile, yalnız birinci şeklin doğru olacağını, diğer şeklin câiz olmayacağını söyledim."

Ben— Sizin dediğiniz muhtar olan vecihdir. Diğeride câizdir; müimteni değildir.

¹ H. 444—521 = M. 1052—1127'de Batalyus'da doğmuş ; Balansa'da ölmüştü. Adı, 'Abdullah b. Muhammad'dır. Edebî ilimlerde derecesi yüksekti. Hikemî ilimlere de âhtisabı vardı. Pek çok talebeye malikti. Kurtuba hükümdarı İbn al-Hâcc'in üç güzel oğullarına âşikti. Bu üç genç hakkındaki şiirleri dâirde dolaşmağa başlamış olduğundan Kurtuba'yı tenke meobur olmuştu. Birçok edebî eserleri vardır.

² Arap şairlerinden ve aynı zamanda meşhur âşıklarındandır. Sevgilisi 'Azza'ya izafetle, Kusayr 'Azza diye anılır. H. 105 = M. 723'de Medine'de ölmüştür.

O— Nasıl olabilir? Şairin maksadı, kadınların en çirkinlerinin, kısaca boylu kadınlar olduğunu söylemektir. Dedikten sonra, bu kaziyyede mevzu “al-bahâtir”, mahmul da “şarr al-nisâ”dır diye, işi mantıka dökererek, mantıkçılar arasında kullanılan bir çok kelimeler irad etti ¹.

Ben— Sen, nahiv meselelerine mantık ihâkim etmek istiyorsun. Nahiv başka, mantık başka... Nahivde, mantıkta kullanılması câiz olmayan mecazlar ve müsamahalar kullanılır. Feylesoflar, her sanatın kanun ve kaidelerinin ayrı olduğunu, muhtelif sanatların kendi hususî kanunları dahilinde mütâlâa olunması lâzım geldiğini ² ve herhangi bir sanati başka bir sanatla karıştırmanın cehilden neşet ettiğini veya bir sanattan diğer sanata geçerek, biraz nefes almak istemek saikasıyla veya mugalata icra etmek üzere, kasden yapıldığını söylemişlerdir.

Nahiv sanatında lafızlar, mânâya mutabık olduğu gibi, bâzan da, muhatap muradı anladığı zaman, lafızlar mânâya muhalif de olur. Binaenaleyh, lafzen isnad, mânâda isnad kendisine olan şeyin gayrine olduğu vardır. Muhatap, mütekellimin meram ve maksadının ne olduğunu bilecek olursa, meselâ “Zeyde para verildi” diye, bir meghul fiilin nâib-i fâili olarak, para zikredilir ve verilme fiili panaya isnad olunur. Bunun gibi, Zeyde verildi para...” diye, verilme Zeyde isnad olunacak olursa, bu da aynı ifadeyi müfid olur. Nahivde muhatabin sözü anlamış olması istihdaf olunmuşğundan, meram ve maksat anlaşıldıktan sonra, lafızlar ile mânâlar arasındaki mutabakat aranılmaz. Cümledeki hükümün şu veya bu lafza isnadıyle iktifa olunup, mânâ ve halkikattaki isnada bakılmaz. Yalnız meramı ifadeyi istihdaf eden nahivdeki bu türlü müsamahalar, şiiri bir zarurete mebni değildir. Basit arapların aralarındaki muhaverelerinde bu türlü isnatları cereyan eder. Nahivcilerce bunların isbatına kalkışmağa hacet yoktur. Nahivcilerin; bir cümlede muarrefe bulununca, bunlardan herhangiisinin isim veya haber olması müsaravidir demeleri de bunu gösterir. Meselâ: “Zeyd, senin kandaşın oldu” ve

¹ İbn Bâcca'nın bu fikri, mantıkan nasıl mütâlâaa ettiği, İbn Sîd tarafından izâh edilmiyor. Anlaşıldığına göre, “al-bahâtir” “şarr al-nisâ”dır kaziyyesi müsteviyyen aksolanarak, “şarr al-nisâ” “al-bahâtir” denilecek olur ve mevzu mahmul ve mahmul mevzu yapılırsa, uzun boylu kadınlar arasında “şarr al-nisâ” bulunmamak lâzım gelir. İbn Bâcca'nu mantıkçılar arasında müstamel olan kelimelerden zikr ve irad ettikleri bunlar olmalıdır.

² Her ilim ve sanatın ayrı mantığı vardır. Bir mantık her ilim ve sanata tatbik edilmez; her ilim ve sanata tatbik edilecek ayrı mantık vardır.

“senin kandaşın Zeyd oldu” cümlelerinde olduğu gibi, Zeydi isim ve kandaşı haber yapmak ve bir defa da kandaşı isim ve Zeydi haber yapmak müsavıdır. Nitekim, Kur’ân’ın XXVII. sûresinin 56. âyetinde :

« . . . فما كان جواب الا ان قالو = Lût kavminin cevabı, yalnız şunu demek oldu . . . » daki cevap kelimesi, « كان » fiilinin ismi olmak üzere, ref’ ile ve haberi olmak üzere nasp ile kıraat olunmuştur¹. Bununla beraber, bu iki kıraattan, maksadın ayrı ayrı şeyler olmadığına hiç bir kimsenin ufak bir şüphesi yoktur.

Yine Kur’ân’ın LIX. sûresinin 17. âyetinde : « فكان عاقبتهما ايها » « . . . خالدين في النار » = şeytan ve insanın âkibetleri, cehennemde ebedî olmak oldu . . . » daki âkibet kelimesi de, ref ve nasp ile okunmuştur ki, bu iki kıraat arasında ne **Basriyyûn** ve ne **Kûfiyyûn**²’den bir kimse içinde aslâ bir fark yoktur³.

Mantıkçılar içinde dahi herhangi bir kazıyye, sıdkı ve küzbâ bâki kalmak şartıyla, aksolunarak, mevzuu mahmul ve mahmulü mevzu yapılacak olursa, her iki takdirde ifade olunan ifade bir olur. Ahmet çalışkandır kazıyyesindeki mevzu olan Ahmed’î mahmul ve mahmul olan çalışkanı mevzu yapıp, çalışkan Ahmet’tir diyecek olursak, bu iki takdirde faide yekdiğerinin aynı olur.

Bâzi kazıyyeler olur ki, müsteviyyen akisleri salih olmaz. (Meselâ: her insan hayvandır kazıyyesi aksedilip, her hayvan insandır denilemez.

Ibn Bâcca’nın şiirleri.

Fath b. Hâkân’ın **Kalâ’id al-’akyân**’ında (s. 303) söylediğine ba-

¹ Bu iki kıraattan ref kıraatına göre cevap isim, diğer tâbir ile, mübteda olmuş olur ki, bu da: “Lût kavminin cevabı şu sözlerden başkası olmadı” suretiyle terceme edilir. Nasp kıraatına göre, cevap haber olur. Bu takdirde terceme: “şu sözlerden başkası olmadı Lût kavminin cevabı...”.

² Arap nahıycileri Basra ve Kûfe mekteplerine ayrılırlar.

³ Bu misallenden başka, İbn Sîd, Fazdâk’ın Kutayba b. Muslim’e söylemiş olduğu mersiyesinden iki şekilde inşad edilmiş olan bir beyti ve bundan başka Zuhayr’ın bir beytini ve daha birkaç nahvî misaller irad ederik, haberin müpteda ve müptedanın haber yapılmasıyla vaki olan taktid ve tehirden aynı faide hasıl olduğunu göstermiştir.

kıhrsa, bu feylesof başka şairlerden aldığı mazmunlar ile şiir tanzim ediyordu.

Yukarıda vezaretinde bulunmuş olduğunu söylediğimiz **Abû Bakr b. İbrâhîm**'in vefatında söylemiş olduğu şu:

"Ey Hükümdar! Yemin olsun ki, senin ölümünü ağlayarak, yüksek sesleriyle halka ilân eden kadınlar, mecd ve şerefın ölümünü ilân etmiş oldular..."

"Felâket seni kara toprağa gömünceye kadar, sen nice felâketler ve nice korkulu işler ile uğraştın, ve nice hâdiseleri yendin... Bir türlü senin ölümüne inanmıyorum... Bu hakikatı bir zan zannediyorum..."

"Seninle ne zaman ve nerede buluşacağımı ve sana ne vakit kavuşacağımı soruyorum. Bana bu buluşmamızın haşre ikaldığını söylüyorlar... Ben öküze kadar bu hüznü nasıl taşıyayım?.. Bu ayrılığa nasıl sabre edeyim?..." meâldeki mersiyesini, bu müellife göre, **Abû 'l-'Ulâ** (vefatı: H. 449 = M. 1057)'nin validesi hakkındaki şu:

"Ey ölüm kârübânı!.. İçinizde benden ona, onun rubuna içimden kopan selâmımın güzel kokularını tebliğ edecek bir kimse yok mu?"

"Ona ne vakit kavuşacağımı sordum:

"Ölümler kabirlerin üzerlerindeki taşların altından kalkıncaya kadar ıftırak devam edecektir... dediler"... kıtasından almıştır.

Ölümün, kendilerini bizden ayırmış olduğu kimseleri düşünen herkesin, bir daha onlar ile buluşmanın haşre kalmış bulunduğunu söylemesi için, bunu kendisinden başka bir kimseden duymuş olması lâzım değildir. Bu basit hakikatı herkes söyleyebilir.

Zâten, **Kalâ'id al-'akyân**'ın en sonunda zikretmiş olduğu bu zatı, **Fath b. Hâkân** baştan aşağıya kadar fena ve kaba bir lisan ile yazmış ve kendisinin bildiği ilimlerden ve yazdığı eserlerden hiç bahsetmemiştir. Bu yazıların her satırında, kendisine karşı bir infîâl göstermiş ve bunun başına gelen felâketlerden bir memnuniyet hissetmiş olduğunu gizlememiştir. Bu infîâllerin, yukarıda **Kıftî**'den nakletmiş olduğumuz sebepten başka, bilmediğimiz birçok sebepleri olduğu şüphesizdir. Burada bizim bildiğimiz bir cihet varsa, o da **İbn Bâcca**'nın her şair kadar şiir söylemiş olduğudur. Şiirlerinin — meşhur şairler müstesna olmak üzere — başka şairlerden aşağı tarafı yoktur.

Birçoğu **Kalâ'id al-'akyân**'ın matbuunda olmayan bu şiirleri, **Kalâ'id al-'akyân**'ın müteaddit yazmalarından ve **İbn Hallikân**'ın **Vafa-**

yât al-a'yân'ından toplayarak, yukarıki mersiyesinden başka, aşağıya doğru sıralıyoruz.

I.

Sevdiği "Razak" mamındaki Habeşistan'lı bir köle hakkında söylemiştir ki, bu köle, sahipleriyle, kendisince meçhul bir mahalle gitmiş idi.

"Ey beni bırakıp, bilmediğim bir yere giden sevgilim!.. Sen ibenden ebediyen kayboldun... Nereye gittiğini bilmiyorum ki, senin arkana düşeyim ve sana yetişeyim!.."

"Senden sonra gündüzlerim, sabahları geceye çevrilmiş ve binaenaleyh sabahları da akşamlar gibi kararmış olan bir gecedir. Kendi hayâlimde kurduğum boş emeller ile avunuyorum. O emellerin başında, sana kavuşmak emeli vardır. Halbuki, felek beni bir emelime kavuşturmayacaktır."

II.

Bu kölenin ölümünü duyduğu vakit:

"Ey sevgili Razak! Sen ister iste, ister isteme, kader kendi istediği gibi hareket eder. Kazaya karşı nasıl tahammül edileceğini ben bilirim. Sen de, şikâyet etmeden, buna tahammül edenlerden misin?... Herşeyin tekerrür edeceğini ve hayatın dâimi bir devir olduğunu söylüyorlar. İşte bugün, onu kaybettiğim gündür. Acaba ona kavuşmak ne zaman devir ve tekerrür edecektir?..."

III.

"Aşk ve sevdânın şiddeti, bana, gece yarısı herkes uyurken, ziyaretçi güzel bir kadın getirdi. O güzel kadın, bana ağzının şerabını veriyor. Ben de ona göz yaşlarının incilerini hediye ediyordum. O gece benim saydetmiş olduğum gazâl, misli bulunmayan bir gazâl idi. Lâkin, onu ben elimle değil, içimdeki yuvasından gönlüme saydettim."

IV.

"Na'mân al-arâk'da oturan sevgililerim!.. Biliniz ki, siz benim kalbimde sâkinsiniz. Siz, sevgümüzü muhafazaya devâm edin. Biz, kendilerine emânet edilen sevgiyi aziz tutamayan vefasızlar da gördük..."

Gecelere sorun!... Sizlerden ayrıldıktan sonra, benim gözlerimin kapandığını görmüşler midir?... Sizin ufukunuzdan çıkan şimşeklerin uzattığı kılıçların kınları, benim göz kapaklarım olmuştur 1..."

V.

"Sevdüklerim, çadırlarını bir çayındaki papatyaların üzerlerine kurdular. Oraya uğnayan hafif rüzgârlar, buradan aldıkları güzel kokuları etrafa yayıyorlar. Ben gönlümü onların yanlarında bıraktım. Yaralarından kanları akan gönlüm onları, onların kâniübanlarını tâkip edecektir. Ey arkadaşım!... Onların içinde bu esir gönlümü esaretten âzad edecek bir kimse var mıdır?... Bunu kendülerinden sorsanal..."

O sevgülilerin boylarını fidan gibi yaratan ve onların dişlerini papatyaya çiçeğinin dizisi gibi muntazam ve beyaz yapan Tanrıya and içtüm ki, onlardan ayrıldıktan sonra, içime abdığı sabâ rüzgârı, içimden bir cehennem ateşi gibi çıkar..."

VI.

Bir kadın hakkındaki mersiyesi:

"Bugün bir incinin ziyandan dolayı yüksekliğini ve mecd-ü şerefini gönlü parça parça olmuştur. Onun toprağa tevdi edilmiş olması, bir servetin muhafazası için, o servetin toprağa gömülmesi kabiliindedir. O, iffet ve ismet ufkunu güzel kokusuyle dolduran bir çiçek idi. Zaman, onu muhafaza ve vikaye için, yine tomurouğuna soktu..."

VII.

"Ey gönüller içinde otlayan âbu yavrusu!... Seni benim gözlerimden uzaklaştırdılar. Fakat, ben, onlara rağmen, seni tefekkürümün ayi-

¹ Ibn Hallikân, bu şiiri Halep'te kendisine Mağrip ülemasından bir zatın, **Ibn al-Sâ'ig** - **Ibn Bâcca**'nın olmak üzere okuduğunu ve bilâhare bu şiiri **Ibn Cayyus**'un diyanından görmüş olduğunu ve daha sonra da bu şiirin **Fath b. Hâkân** tarafından **Ibn Bâcca**'ya isnad edilmiş bulunduğunu, bunun **Matmah al-anfus** — bu zaf, büyük, orta ve küçük olmak üzere, **Matmah al-anfus** namı ile üç eser yazmış ve bunlardan biri 1302 de **al-Cavâ'ib** matbaasında basılmıştır ki, bu matbû olan **Matmah al-anfus**'de **Ibn Bâcca**'nın hâl tercemesi ve bu şiiri mevcut olmadığından, **Ibn Hallikân**'m gördüğü bu matbûundan gayri olanlardan biri olmak lâzım gelir — nam eserinde gördüğünü ve binaenaleyh bu hususta mütereddit bulunduğunu **Vafayât**'ında söylemektedir.

nesinde vüzhla görmekteyim. O sevgili bir aydır ki, onun burcu benim kalbidir¹. Ve adlanın münhanileri de onun eflâkidir...”

VIII.

“Ey gözlerini süzerek etrafına yan bakan güzel!.. Güzelliğine mağrur olmal... Güzellik bir gün geçer; azlolmuş bir vali gibi kalırsın..

Benim gözlerim, askerleri gönülleri yağma eden ve kendisine, dünya cariye ve bütün hürlere köle olmuş olan ve kâinata hükmetmekte bulunmuş olan senin gibi nice valiler görmüştür ki, nihayet onları, yüzlerinde biten tüyler tarafından sevk olunan kara bulut gibi askerler mağlup etmiş, ve bütün güzelliklerinin parlaklıkları sönüp gitmiştir...”

IX.

“Güzellik onun yüzünde parlamaktadır. Ona nazaran, güneş sönük kalır.

Onun rakik olan yamağını benim bakışım yaralamadı. O kırmızılıklar, onun, gönüllerde açmış olduğu cerihaların kırmızılıklarıdır.

O âhu yavrusunun bakışları, insanların ruhu üzerinde ölümün vazifesine istinak eder. ‘Abdullah al-Saffâh’ın kılıcı, Emevîleri ifna ettiği gibi, o da aşk ve sevdâ erbabını ifna etmektedir.

O güzelim saçları siyah, ve yüzü beyazdır. Saçlarından gece ve yüzünden sabah görülür. Acaba o güzel, benim gönlümün her ân onunla olduğunu ve ona kanatsız uçtuğumu bilir mi?..

Eğer aşk ve aşkın ilhamları olmayaydı, eğer güzel gözler gönülleri aqmayaydı, gönüller tamahsız kilit gibi kapalı kalırdı.

Benim onu sevdiğime her hâkim şâhittir. Bu bapta kinâyeler, tasrihlerden daha sarıhtır...”

Yukarıda söylediğimiz vedh üzere, Murâbitin’in üçüncüleri olan ‘Ali b. Yûsuf’un damadı olup, Granada ve Sarakusta valiliklerinde bulunmuş olan Abû Bakr b. İbrâhîm hakkında Ibn Bâcca’nın medhiyeleri ve ölümünden sonra, bu emir için söylemiş olduğu mersiyeleri vardır. Bunlardan matbû ve gayri matbû Kalâ'id al-'akyân nüshalarında gördüklerimizi de aşağı doğru sıralıyoruz.

¹ Kamerin burçlarından birinin adı kalp'tir.

X.

Mezkûr Emîr hakkında bir medhiyesi:

"Gece, uzak ufuklardan, kuvvetsiz gözlerin bile gönebileceği bir parıltı peyda oldu.

Bu parıltıya, mâşûka Salmân'ın dişlerinin parıltısı demel!.. Bu, ona bir iftira ve bir buhtan olur. Bu, nasıl onun dişlerinin parıltısı olur ki, bütün geceyi kaplamış ve onu bütün bütün aydınlatmış, ve bütün sâhâlara güzel bir koku yayılmış değildir?..

Ey sevgililer!.. Sizlerin komşularınıza karşı ahdınıza vefa ettiğiniz doğru mudur?.. Fakat, sizin nevcivan olan gazâlnız ahâtlerine vefa eyklemiyor.

Zaman o kadar bozulmuştur ki, arslanlar bile, yavrularını korumamakta ve yavrulara en büyük zarar onlardan gelmektedir.

Zaman herşeyi alt üst etmiş, ve hiç bir yerde ve hiç bir kimsede vefa kalmamıştır.

Yalnız ben, Emîr ile, Emînin zikriyle hayatımı temâdi ettirmekteyim.

O Emîr öyle bir zattır ki, onun yağmur gibi yağın cüd-ü keremi bulutlara benzer. Sâvvet ve şiddeti de kızgın güneşi andırır."

XI.

Banî Hüd'dan 'Imâd al-Davlat 'Abd al-Malik b. Ahmad tarafından hapsedilip öldürülmesi için, bu hükümdar tarafından gizlice emir verilmesi üzerine, Zû'l-Vazâratayn Abû Ca'far Yazîd b. Mucâhid'e hitâben şöyle söylemiş idi:

"Ey Yazîd! Acaba hâlimden âgâh mısın? Ne hâle ve ne felâkete giriftar olduğumu biliyor musun?

Eğer, ben bu felâketten kurtula bilirim, herkes tarafından hayretle karşılanmalıyım!.. Benim aleyhümde olanlar dahi bu felâketimi büyük bir talihsizliğe atfediyorlar. Hakikaten ve cidden büyük bir felâket ve büyük bir bedbahtlık içindeyim!.. Fakat, onlar da zamandan emni olmasınlar. Zaman hiçbir kimsede ile müsâleha hâlinde değildir; ve olmaz da!.. Onlar da, istemedikleri hâlde, zamanın bana sunduğu acı şaraptan içeceklerdir."

XII.

"Ey bir daha dönmeyecek olan yolculu!... Ey ebedî uykuya dalmış olan kümsel!...

Eğer sen, senden yardım isteyenlere ses verecek gibi, âdi uykuya yatmış olsaydın, kişnemesiyle seni atın uyandırırdı... Fakat, heyhat!... Bu emiri medheden kümsenin söylediği sözler içinde, en doğrusu, onu medhettmekten âciz olduğu hakkındaki sözüdür. Çünkü, faziletleri sayılamayacak kadar çok olan kümsenin medhi bakışındaki sözler de sayılamayacak kadar çok olur.

XIII.

Bu Emîrin Sarakusta'daki kabrinin, düşmanları tarafından, kemikleri çıkarıldığı vakit:

"Gözlerimi, yine ağlamasıyla ve uykusuzluğuyla bırak!...

Burada bir yığın kemik vardır ki, onlar lâhitten dışarı çıkarılmış, ortaya atılmıştır. Bu kemikleri lâhitten çıkaran eller, onun gölgesinde âsûde olmuş ve onun bin türlü lutfunu görmüş olan ellerdir.

Ey fenâya mahkûm olan Emîr!... Üzerine gelen düşman suvarileri, senin üzerine tozlar yağdırdılar. Sen onlara bir mukabelede bulunamadın!... Feleğin sana geydirmiş olduğu libâsı, onlar senin üzerinden çıkardılar ise de, sen kendi şerefinden çıkarılmaz bir libâs geyenlerdensin!..."

XIV.

Yukarıda söylediğimiz mahbusiyetlerinin birinde, Barsalona ufkundan çıkan bir şimşekten müteahhassis olarak, söylemiş olduğu bir şiiri :

"Ey şimşek! Necid'e dâir ne sözün varsa söyle!... Necid'e benden bin bin selâm olsun!... Söyleyeceklerimin aslı yoksa da, söyle... Benim vecdimi, ancak Necid'e âit sözler teskin edebilir.

XV.

Şâtibiyya'da Emir Abû İshak İbrâhîm tarafından hapsolüdüğü vakit da şöyle söylemiş idi:

"Müteessir olmalı... Zaman ve zamanın getirdiği felâketler, devâm eden şeylerden değildir... Hayatın kendisi de dâimi değildir... Zaman bir hâl üzere kalmaz!... Hâlin devâmı muhâldır. Şimdi bahtiyar olan bir kimse, bir ân sonra bedbaht olabileceği gibi, bu anda bedbaht olan da, bir ân içinde bahtiyar olabilir. Servet ve sâamlarıyla üfûlhar eden zenginlerin ellerinde, bir ân sonra, birşey kalmaya bileceği gibi, kuvvet ve sıhhat sahipleri de, bir ân sonra, hasta ve takatsız olurlar. Bugün bahtiyarlıklarına haset edilen kimseler, kendilerine haset eden kimseler gibi, bir kabre girerek, birbirleriyle hemhâl olacaklardır."

XVI.

Al-Musta'in Billah 'ın huzuruna kabul olunmasını rica ediyor:

"Yüksekliği bizim ölçülerinizin fevkinda olan zata, benim ricamı tebliğ edecek kim dir?..."

Kendisine, benim arzedeceğim öyle sözler vardır ki, eğer onları ben bir taşta söyleyecek olsam, o taşta benim o sözlerim yeşil yapraklar bitirir.

Kulun kapında bekliyor. O derece mahcup bir hâldedir ki, ondaki hicap nergiste olsaydı, nergis kızarını²."

Şu şiir dahi, bâzı kimseler tarafından **İbn Bâcca**'ya isnad olunmaktadır³:

"Bütün ilim ve tefekkür vâdilerini dolaştım ve bütün felsefe ve mârifet âlimlerini gözden geçirdim. Hep gördüklerim, hayret eliyle çenelerini tutanlar veya nedâmet dişlerini gıcırdatanlardır."

İbn Bâcca'nın bestekârhî.

Sarakusta'da vezaretinde bulunmuş olduğu **Abû Bakr b. İbrâhîm**'in mağlubiyet ve vefatı üzerine, Mağrib'e geçmek üzere **Sarakusta**'dan yola çıkmış olan **İbn Bâcca**, **Şâtıbiyya**'da **Emîr Abû İshak İbrâhîm** tarafından haps ve tevkîf edilmişti. Kendisini hapseden bu **Emîr Abû İshak İbrâhîm** ile **Abû Bakr b. İbrâhîm** arasında karâbet bulunduğu-

¹ **Banî Hüd**'dan **Ahmad-i Sâni al-Musta'in Billah** olmalıdır.

² **Ragıp Paşa** kütüphanesi, sayı 1177.

³ **Şahristânî**'nin **Nihâyat al-İkdam**'ının başında olan şu şiiri, **Şahristânî**'ye isnad edenler de vardır,

dan, bu **Abû İshak İbrâhîm**'i rikkate getirmek ve bu suretle hürriyetini kazanmak için, **Abû Bakr b. İbrâhîm** hakkında nazm etmiş olduğu şu :

"Bahar bulutlarının yağmurları, ziyaret etmekten mahrum olduğum uzaklardaki kabir üzerine yağsın!... Ve gönlümün en derin noktalarından kopan binbir selâm, o kabre olsun!..

Emir Abû Bakr b. İbrâhîm'in öldüğü gerçek midir? O, hakikaten ölmüş müdür?..

Ona gelen heyetlerin kabul edildiği saray, şimdi sükûn içinde midir?..

Onun lâhdinin bulunduğu kabristandaki kabirler birer saray oldu... Fakat, onun memleketleri ve sarayları, bugün birer kabirdir!.."

şüri, hazin bir surette besteleyerek, güzel sesli kızlara **Emir Abû İshak**'ın huzurunda okumuş ve bu suretle kurtulmağa muvaffak olmuştu.

İbn Bâcca, kendisinin şu:

"Karga, onların ayrılacaklarını haber vermiş; göçken kuşu da, onlarla cevaplaşmış idi.

O sevgililer göçüp gittiler; sen, onların arkalarında, ruhsuz bir ceset gibi kaldın!..

Yazık ki, onlar, göçecekleri sabahı da bize bildirmediler!.."

İbn Bâcca'nın ut çalmakta da mahareti vardı. Bunu, **İbn Abî Usaybi**'a bize haber vermektedir.

İbn Bâcca'nın bazı fikirleri.

Bir ilmin menfaat ve faidesi geç hüsûle gelse de, o ilim terk olunmamalıdır.

İlmîni islâh eden kimseler, Allah'tan mükâfatını bulur.

İbn Bâcca'nın ölümü.

İbn Bâcca, genç denilecek bir sinde iken, H. 525 = M. 1130 veya 533 = 1138'de Fas'ta mesmûmen ölmüştür. Muhtelif membâlarda, feylesof olduğu gibi, aynı zamanda tabip olan **İbn Bâcca**'nın, mesleki rekabet sâikasıyla, tabipler tarafında zehirlenmiş, ve bu suretle dünyaya gözlerini kapamış olduğu görülmektedir.

İslâm Ansiklopedisinde, tabip **İbn Zuhar (?)**'in teşvikiyle, tescim edilmiş olduğu zikredilir.

Bustânî'nin *Dâ'irat al-ma'ârif*'inde, saray kâtipleri ve tabipler tarafından, hâset sâikasıyla, H. 523 = M. 1128'de zehirlendiği görülür.

İbn Hallikân, *Vafayât al-a'yân*'ında, tescimin, kendisine zehirli patlıcan verilme suretiyle vaki olduğunu yazmaktadır. **İbn Bâcca** burada, meşhur fakih **Abû Bakr b. al-'Arabî** (H. 468—542 = M. 1075—1147)'nin kabri yanına gömülmüş idi ki, bu fakihin kabri, Fas şehrinin **Bâb al-mahrûk**'unun dışında olmakla, **İbn Bâcca**'nın da bu mahalde medfun olduğu anlaşılır.

Kendisinin, ötürken şu şairi söylediği rivâyet olunur:

"Göç vakti geldi... Muvakkat bir zaman için sana ikametgâh olan bu eve vedâ eyle!..

"Mâbûd olarak, yalnız Allah'ı ve din olarak, yalnız Muhammed'in dinini tanımış olan kul, senin keremünün kapısındadır..." diye, Tanrı huzûrunda baş açıp yalvar, yakar..."

Diyaret işleri reisi, Ord. Prof. M. Şerefeddin Yalbkaya.